

گزشت

فصلنامه اطلاع‌رسانی در حوزه نقد و تصحیح متون، نسخه‌شناسی و ایران‌شناسی

دوره سوم، سال هفتم، شماره سوم، پاییز ۱۴۰۱ [انتشار: تابستان ۱۴۰۳]

«میراث جهان ایرانی»، چهارمین نشریه میراث مکتوب • فرمان تولیت بقعه ابوسعحاقیه مصلای شیراز، کارگاه نسخه‌نویسی در سده نهم / عبدالله شیخ‌الحکامی • باب الفاظ کفر از جواهر الفقه محمد بن منصور بخاری (تألیف نیمه قرن ۶ ق/ ۵) / حمیدرضا بابک) سلمانی • فصلی در الفاظ کفر از کتاب الولد الشقیق و الحافظ الخلیق (همراه با نگاهی به رساله سبیل و ده کلمه در الفاظ کفر به تصحیح رسول جعفریان) / سعید لیاد • نگاهی دوباره به واژه «سامان» در مصرع‌های شاهنامه / رضا غفوری؛ نسخه‌ای از قصیده البرده منسوب به خوش‌نویس شهیر، یاقوت مستعصمی / رانلا وت؛ ترجمه، امیرحسین داوودی • پسر گمراه نوح در قرآن / گابریل سید ریولز؛ ترجمه: نسیم حسینی • آیا سفونما، نوشته ناصر خسرو قبادلی است؟ / سعیدرضا توکل صابری • رباعیات کافی ظفر همدانی و قطب‌الدین عتیقی آهروی در سفینه رباعیات دانشگاه استانبول / علی کامل • یادگاری از ایران‌شناس عارف، لئونارد لویسن / مهرداد کویانی • نگاهی به فهرست نمایشگاه نسخ خطی کتابخانه شخصی سلطان فاتح / علی منوری آق‌نله • سعادت اهل فارس، درباره‌ی انتساب مؤلف کتاب تاریخ خلیج فارس به کازرون / محمداصف میرزابالائی • ریشه‌شناس چه می‌کند؟ (۱۴) / سید احمدرضا قلم‌شمار • نویسنده‌ای که سراپا مهر بوده، سبزی در احوال و آثار محمد گلبن / مهدی بهخاک • زندگی و آثار صاری عبدالله اقلدی / نصرالله صالحی

فصلنامه اطلاع‌رسانی در حوزه نقد و تصحیح متون،
نسخه‌شناسی و ایران‌شناسی
دوره سوم، سال هفتم، شماره سوم
پاییز ۱۴۰۱ [انتشار: تابستان ۱۴۰۳]

صاحب امتیاز:

مؤسسه پژوهشی میراث مکتوب

مدیر مسئول و سردبیر: اکبر ایرانی

معاون سردبیر و سرویراستار: مسعود راستی‌پور

مدیر داخلی: یونس تسلیمی پاک

طراح جلد: محمود خانی

چاپ دیجیتال: میراث

نشانی مجله:

تهران، خیابان انقلاب اسلامی، بین خیابان دانشگاه و
ابوریحان، ساختمان فروردین (شماره ۱۱۸۲)، طبقه دوم.

شناسه پستی: ۱۳۱۵۶۹۳۵۱۹

تلفن: ۶۶۴۹۰۶۱۲

دورنگار: ۶۶۴۰۶۲۵۸

www.mirasmaktoob.com
gozaresh@mirasmaktoob.ir

بها: ۶۰۰،۰۰۰ ریال

روی جلد: جلد لاک‌پوش و بته، متعلق به مصحفی
مورخ ۱۲۱۲ق، به نشانی M III 157 کتابخانه دانشگاه
بازل (Basel).

فهرست

سرخن

«میراث جهان ایرانی»، چهارمین نشریه میراث مکتوب ۴-۳

بستر

- فرمان تولیت بقعه ابواسحاقیه مصلائی شیراز، کارگاه نسخه‌نویسی در سده نهم/ عمادالدین شیخ‌الحکامی ... ۷-۵
باب الفاظ کفر از جواهر الفقه محمد بن منصور بخاری (تألیف نیمه قرن ۴) / حمیدرضا بابک (بابک) سلمانی ۳۲-۸
فصلی در الفاظ کفر از کتاب الولد الشفیق و الحافظ الخلیق (همراه با نگاهی به رساله سبید و ده کلمه در الفاظ
کفر به تصحیح رسول جعفریان) / سعید لیان ۴۶-۳۳
نگاهی دوباره به واژه «سامان» در مصرع‌های از شاهنامه / رضا غفوری ۵۱-۴۷
نسخه‌ای از قصیده البردة منسوب به خوش‌نویس شهیر، یاقوت مستعصمی / رافائلا ویت: ترجمه:
امیرحسین داوودندی ۵۸-۵۲
پسر گمراه نوح در قرآن / گابریل سعید رینولدز: ترجمه: نسیم حسنی ۷۰-۵۹
آیا سفرنامه نوشته ناصر خسرو قبادیانی است؟ / محمدرضا توکلی صابری ۸۱-۷۱
رباعیات کافی ظفر همدانی و قطب‌الدین عتیقی آهری در سفینه رباعیات دانشگاه استانبول /
علی کاملی ۸۴-۸۲

نقد و بررسی

- یادی و یادگاری از ایران‌شناس عارف، لئونارد لوینسن / مجدالدین کیوانی ۸۸-۸۵
نگاهی به فهرست نمایشگاه نسخ خطی کتابخانه شخصی سلطان فاتح / علی صفری آق‌قلعه ۹۶-۸۹
سعادت اهل فارس: درباره انتساب مؤلف کتاب تاریخ خلیج فارس به کازرون/ محمداصق
میرزا ابوالقاسمی ۱۰۱-۹۷

پژوهش‌های در باب تحقیق

ریشه‌شناسی چه می‌کند؟ (۱۴) / سید احمد رضا قائم‌مقامی ۱۰۹-۱۰۲

آشنایی با نشرستانان و متن پژوهان (۸)

نویسنده‌ای که سراپا مهر بود: سیری در احوال و آثار محمد گلبن / مهدی بهخیا ۱۱۸-۱۱۰

ایران در متون و منابع عثمانی (۳۷)

زندگی و آثار صاری عبدالله افندی / نصرالله صالحی ۱۲۵-۱۱۹

مرخص و به مدرسه تازه تأسیس بوشهر مأمور شده بود. بانی این مدرسه، احمدخان دریایی (د ۱۳۴۲ق)، حکمران بوشهر و بنادر خلیج فارس بود. با این حال، تلاش وافر محمدحسین سعادت و برادرش، شیخ عبدالکریم (د ۱۳۳۷ش)، بود که رونق و تداوم حیات مدرسه سعادت را تضمین کرد.^۱

محمدحسین سعادت، علاوه بر فعالیت‌های آموزشی، تألیفاتی نیز داشت. مهم‌ترین اثر او کتابی است که درباره تاریخ خلیج و بنادر جنوب ایران نوشت. سدیدالسلطنه مینابی و رکن‌زاده آدمیت، به ترتیب، از این اثر با نام‌های «تاریخ خلیج»^۲ و «تاریخ خلیج فارس»^۳ یاد کرده‌اند. در شماره صدویست و هفتم روزنامه شفق سرخ نیز آگهی پیش‌فروش کتاب با عنوان «تاریخ خلیج فارس»^۴ منتشر گردید، اما سرانجامی نیافت. نسخه خطی این اثر در دو دفتر مجزا در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران نگهداری می‌شود.^۵ این دفاتر خطی در سال‌های اخیر اساس تصحیح کتاب‌های تاریخ بوشهر و تاریخ خلیج فارس (بنادر و جزایر ایران) قرار گرفته است.^۶ ظاهراً علت نشر جداگانه این کتاب‌ها به ماهیت نسخه خطی آن‌ها بازمی‌گردد.

به استنباط مصححان، محمدحسین سعادت کتاب تاریخ خلیج فارس را در هنگام نگارش - متأثر از تحولات جنوب ایران - دو بخش کرده است و تألیف تاریخ بوشهر را جلو انداخته و آن را از دیگری مستقل ساخته است. مضامین مشابه، و گاه یکسان، در مقدمه دفاتر خطی مذکور از دلایل این ادعا به شمار رفته است.^۷ در آگهی پیش‌فروش کتاب تاریخ خلیج فارس در روزنامه شفق سرخ آمده است که این کتاب «یک مقدمه و دو فصل و یک خاتمه» دارد و نوشتن آن در سال گذشته (۱۳۴۰ق) تمام شده است. در این آگهی

۱. برای تفصیل احوال محمدحسین سعادت و تاریخ مدرسه سعادت مظفری بوشهر نک. سعادت، ۱۳۳۷: ۱۲-۳۱؛ رکن‌زاده آدمیت، ۱۳۳۹: ۹۵/۳-۹۹؛ امداد، ۱۳۸۵: ۲۴۷-۲۶۱؛ مشایخی، ۱۳۷۷؛ حق‌شناس، ۱۳۸۶؛ دشتی، ۱۳۹۶. این گزارش‌ها، در عین هم‌پوشانی، اندکی ضدونقیض است.

۲. سدیدالسلطنه مینابی بندرعباسی، ۱۴۰۰: ۶۸۴.

۳. رکن‌زاده آدمیت، ۱۳۳۹: ۹۷/۳.

۴. روزنامه شفق سرخ، ۱۳۴۱ق، ش ۱۲۷.

۵. سعادت، تاریخ خلیج فارس (نسخه خطی)، ش ۹۵ (حکمت)؛ نک. دانش‌پژوه، ۱۳۴۱: ۵-۶.

۶. سعادت، ۱۳۹۰؛ سعادت، ۱۴۰۲.

۷. سعادت، ۱۴۰۲: بیست و پنج.

سعادت اهل فارس: درباره انتساب مؤلف کتاب تاریخ خلیج فارس به کارون

محمدصادق میرزا ابوالقاسمی

دانشیار دانشکده هنر و معماری دانشگاه شیراز
abolqasemi.s@gmail.com

محمدحسین سعادت (۱۲۸۲-۱۳۵۴ق) از علما و اندیشمندان تجدّدخواه فارس در اواخر دوره قاجار و اوایل پهلوی بود. اسلاف او تا چندین نسل واعظ و مجتهد بودند. پدر او شیخ محمدعلی مجتهد نام داشت و پدربزرگش شیخ عبدالکریم مجتهد بود. از اجداد او مولی حسن واعظ و شیخ عبدالعلی شبانکاره‌ای را نیز می‌شناسیم. محمدحسین سعادت در نجف متولد شد. نیاکانش، از جمله شیخ عبدالکریم مجتهد، سابقه تشرّف به نجف را داشتند. او نیز بخشی از دوران تحصیل را در نجف گذرانید، حتی محضر میرزای شیرازی را درک کرد. گویا مدّت کوتاهی (حدود ۱۳۱۶ق) نیز معلم مدرسه افتتاحیه تهران بود. درباره تدریس او در دارالفنون نیز حرف و حدیث است. نمی‌دانیم این قضیه تا چه اندازه درست باشد، اما مطمئناً آشنایی با مدارس جدید تهران، خصوصاً دارالفنون، در نظام مدرسه سعادت مظفری بوشهر موثر واقع گردید. او از نخستین معلمان این مدرسه به شمار می‌رود.

مدرسه سعادت مظفری در بیست و هفتم ذی‌قعدة ۱۳۱۷ق رسماً گشایش یافت. گویا محمدحسین سعادت در این مراسم حضور داشت. او اندکی پیش‌تر، با اشاره انجمن معارف و تأیید جعفرقلی خان نیرالملک (د ۱۳۳۳ق)، وزیر وقت علوم در دوره مظفرالدین‌شاه، از مدرسه افتتاحیه تهران

شده است. تاریخ این مکاتبه به اواسط سال ۱۳۱۶ش، دو سال پس از مرگ محمدحسین سعادت، بازمی‌گردد. علی‌اصغر حکمت، وزیر معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه وقت، در پاسخ به نامهٔ شیخ عبدالکریم سعادت، ضمن تأیید اهمیت کتاب تاریخ خلیج فارس، گفته است:

از مراقبت شما نیز در تهیهٔ نسخه و ارسال آن به مرکز نهایت رضایت‌مندی را دارد و امیدوار است وسایلی فراهم آید که این اثر گرانبها به‌زودی به معر[ض] استفادهٔ عمومی گذاشته شود. پس از بررسی کامل چنانچه محتاج باشد برای تجدید نظر و تهیهٔ نسخهٔ جامع به وسیلهٔ خود شما اقدام خواهد شد.

او در این نامه از کتاب با عنوان «تاریخ خلیج» یاد می‌کند. وانگهی، در تحشیهٔ نامه اظهار تأسف شده است که این کتاب را شخص دیگری به نام خود چاپ کرده است.^{۱۲}

ظاهراً دفاتر خطی تاریخ خلیج فارس به بهانهٔ نشر از اختیار خاندان سعادت خارج شده است. صاحب دانشمندان و سخن‌سرایان فارس، ضمن برشمردن تألیفات محمدحسین سعادت، می‌گوید این کتاب در امانت یکی از فضلاست، اما او کتاب را باز پس نیاورده است. رکن‌زادهٔ آدمیت از این فرد فاضل نام نمی‌برد، اما اظهار امیدواری می‌کند که این اشاره موجب ارجاع کتاب به ورثهٔ مؤلف شود.^{۱۳} با این حال، کمتر از دو سال بعد، دفاتر خطی تاریخ خلیج فارس در اختیار کتابخانهٔ دانشکدهٔ ادبیات دانشگاه تهران قرار گرفته است.^{۱۴} کتاب تاریخ خلیج فارس (بنادر و جزایر ایران) با مقدمه و تعلیقات مفیدی همراه است. این کتاب با همان ساختار کتاب تاریخ بوشهر تدوین شده است. محمدحسین سعادت خود تصریح می‌کند که این بخش از کتابش را از سال ۱۳۳۹ق آغاز کرده است. در مقدمهٔ مصححان نیز استدلال می‌شود که او تا اواخر عمر سرگرم نگارش تاریخ خلیج فارس بوده است. این استدلال، اگر پذیرفته شود، معلوم می‌کند که دست‌کم نگارش دفتر دوم تاریخ خلیج فارس تا سال‌ها پس

محتوای هر کدام از بخش‌های کتاب به‌اختصار گزارش شده است. گزارش مذکور، که با محتوای دفتر خطی دوم تقریباً مشابه است، کمترین اشاره‌ای به بوشهر و تمایز آن از دیگر بنادر نمی‌کند. هیچ گزارش موثقی نیز سراغ نداریم که از کتابی با عنوان «تاریخ بوشهر» ضمن تألیفات محمدحسین سعادت خبر دهد. همان‌طور که پیش‌تر نیز اشاره شد، نامی غیر از تاریخ خلیج یا تاریخ خلیج فارس برای کتاب محمدحسین سعادت به کار نرفته است. یادداشت روی دفتر خطی اول نیز الحاقی است^{۱۵} و چندان قابل اعتنا نیست. حتی پس از مرگ مؤلف، به‌نقل از شیخ عبدالکریم سعادت، از یکتایی کتاب تاریخ خلیج فارس سخن رفته است.^{۱۶} با این حساب، بهتر این بود که عنوان «تاریخ خلیج فارس» در چاپ هر دو کتاب مذکور حفظ می‌شد و زیر این عنوان اصلی «بوشهر» از «بنادر و جزایر ایران» جدا می‌گشت.

نسخهٔ خطی تاریخ خلیج فارس را علی‌اصغر حکمت به کتابخانهٔ ادبیات دانشگاه تهران اهدا کرده است. او در دی ۱۳۴۰ش کتابخانهٔ شخصی خود را به دانشگاه تهران سپرد. این کتابخانه بالغ بر ۵۵۰۰ جلد کتاب بود و در میان آن ۳۴۵ نسخهٔ خطی، از جمله دفاتر تاریخ خلیج فارس، وجود داشت.^{۱۷} دقیقاً معلوم نیست که این دفاتر کی و چگونه از کتابخانهٔ علی‌اصغر حکمت سر درآورده است. حکمت از معاریف ایران بود و با کتاب انس داشت و هر جا کتابی مناسب می‌یافت آن را به دست می‌آورد. مناصب و جایگاه اجتماعی او نیز در این امر بی‌تأثیر نبود. او با خاندان سعادت در شیراز آشنایی داشت و از دوستان نزدیک شیخ عبدالکریم سعادت (د ۱۳۳۷ش)، برادر محمدحسین سعادت، بود.^{۱۸} از قضا، دربارهٔ کتاب تاریخ خلیج فارس میان این دو مکاتبه

۸. در این یادداشت الحاقی، عنوان کتاب «تاریخ بوشهر» نوشته شده است و چه‌بسا نام ترجیحی علی‌اصغر حکمت باشد. این عنوان در فهرستی که محمدتقی دانش‌پژوه از نسخه‌های خطی اهدایی علی‌اصغر حکمت به دانشکدهٔ ادبیات دانشگاه تهران تنظیم کرده، برای معرفی هر دو دفتر به کار رفته است (نک. سعادت، تاریخ خلیج فارس (نسخهٔ خطی)، ش ۹۵ (حکمت)؛ دانش‌پژوه، ۱۳۴۱: ۵؛ سعادت، ۱۳۹۰: بیست‌ویک).

۹. رکن‌زادهٔ آدمیت، ۱۳۳۹: ۹۶-۹۷.

۱۰. حکمت، ۱۳۴۱: ۱۲۲؛ دانش‌پژوه، ۱۳۴۱: ۱.

۱۱. حکمت، ۱۳۷۹: ۳۴۴/۱.

۱۲. برای دیدن تصویر این نامه نک. دشتی، ۱۳۹۶: ۱۷۲.

۱۳. رکن‌زادهٔ آدمیت، ۱۳۳۹: ۳/۹۶-۹۷.

۱۴. جلد سوم دانشمندان و سخن‌سرایان فارس - حاوی احوال مؤلف تاریخ خلیج فارس - در خرداد ۱۳۳۹ش منتشر شده و کتابخانهٔ شخصی علی‌اصغر حکمت در دی ۱۳۴۰ش به دانشگاه تهران واگذار گردیده است.

در همین سال در گذشته بود. اندکی بعد نیز به ریاست اداره تحقیق اوقاف فارس منصوب شد. او در این سال‌ها دبیر دبیرستان‌های شیراز، از جمله مدرسه شاهپور، بود. در ۱۳۵۲ ق نیز کفیل فرهنگ فارس شد و تا هنگام مرگ در این سمت باقی ماند.^{۱۹} با این حساب، محمدحسین سعادت زمانی به نگارش تاریخ خلیج فارس دست برد که در شیراز، نه بوشهر، اقامت داشت. محمدحسین سعادت در شب یکشنبه دوم شوال ۱۳۵۴ ق درگذشت و در حیاط بقعه شاه داعی الی الله شیراز خاک شد. محمدجواد کمپانی ماده تاریخ مرگ او را چنین سروده است:

شیخ محمدحسین سعادت اهل فارس
رفت و به همراه او سعادت و علم رفت
جواد طرز وقار سر ز ارادت برآر
به سال [فوا] تش بگو: «سعادت علم رفت»^{۲۰}

تساهل در بررسی احوال مؤلف تاریخ خلیج فارس منجر به جعل انتساب محمدحسین سعادت به کازرون نیز شده است. مؤلف تاریخ خلیج فارس در شناسنامه هر دو کتاب تاریخ بوشهر و تاریخ خلیج فارس (بنادر و جزایر ایران) با عنوان «محمدحسین سعادت کازرونی» معرفی شده است. می‌دانیم که محمدعلی مجتهد، پدر محمدحسین سعادت، نزدیک به دو دهه در کازرون سکونت داشت.^{۲۱} او عالم و مجتهد مورد احترام مردم کازرون بود؛ از همین رو، گاهی محمدعلی مجتهد کازرونی خوانده شده است.^{۲۲} به این نشان، شیخ محمدحسین سعادت را نیز ندرتاً کازرونی خطاب کرده‌اند. یکی از این موارد نادر همان حکم انجمن معارف است که ناظر به مأموریت او در مدرسه تازه تأسیس سعادت مظفری بوشهر بود. در یادداشت الحاقی روی

از اعلان چاپ کتاب در روزنامه شفق سرخ (۱۳۴۱ ق) ادامه داشته است. ناتمامی این بخش از کتاب نیز می‌تواند ناشی از مرگ مؤلف باشد.

در کتاب تاریخ خلیج فارس (بنادر و جزایر ایران) سرگذشت مؤلف چندان کاویده نشده، اما در مقدمه کتاب تاریخ بوشهر بخشی با عنوان «زندگی و آثار مؤلف کتاب تاریخ بوشهر» به این موضوع اختصاص یافته است. این بخش خلاصه‌ای از مقاله علی حق‌شناس است که در مجموعه مقالات بزرگداشت یکصدمین سال تأسیس مدرسه سعادت مظفری چاپ شده است.^{۱۵} به عبارتی، درباره سرگذشت و احوال مؤلف، در هیچ یک از دو کتاب مذکور تحقیق مستقل و کاملی صورت نپذیرفته است. این موضوع از کاستی‌های تصحیح است و در استنباط مصححان از سیمای کتاب اثر گذاشته است؛ مثلاً در مقدمه کتاب دوم، پس از تاریخ‌گذاری و تعیین دوره تألیف کتاب (۱۳۳۹-۱۳۵۴ ق)، تصریح می‌شود که در «این هنگام سعادت در بوشهر اقامت داشت و شاهد این دگرگونی بود که کم‌کم خرمشهر جای بوشهر را می‌گرفت».^{۱۶} با این حال، به گواهی گزارش‌های تاریخی، محمدحسین سعادت پس از اشغال بوشهر در خلال جنگ جهانی اول (رمضان ۱۳۳۳ ق) از بیم جان به شیراز مهاجرت کرد و به تدریس در مدرسه‌های رحمت و شفاعیه مشغول شد.^{۱۷} چه‌بسا این رویداد انگیزه اصلی او در آغاز تألیف تاریخ خلیج فارس باشد. اتفاقاً سرآغاز تألیف دفتر اول تاریخ خلیج فارس (۱۳۳۴ ق)، که با عنوان تاریخ بوشهر منتشر شده، نیز با تاریخ اقامت او در شیراز مصادف است.^{۱۸} او تا یک دهه بعد که نماینده مردم لار در مجلس شورای ملی گردید (۱۳۴۲-۱۳۴۴ ق) نیز در شیراز اقامت داشت. پس از آن نیز ریاست اداره فرهنگ بنادر جنوب را، به مدت دو سال، بر عهده گرفت. محمدحسین سعادت در ۱۳۴۶ ق مدیر مدرسه شفاعیه شیراز شد و به جای آقاخان شعله نشست، که

۱۹. نک. سعادت، ۱۳۳۷: ۲۴-۲۵؛ رکن‌زاده آدمیت، ۱۳۳۹: ۹۶/۳؛ امداد، ۱۳۸۵: ۲۵۴؛ حق‌شناس، ۱۳۷۷: ۵۲-۵۳.

۲۰. این ماده تاریخ بر گوشه بالای سنگ قبر محمدحسین سعادت، در حیاط بقعه شاه داعی الی الله، نقش بسته است. قدر عددی «سعادت علم رفت» برابر ۱۳۵۵ است، که با کسر یک عدد، مصادف سال درگذشت محمدحسین سعادت می‌شود.

۲۱. رکن‌زاده آدمیت، ۱۳۳۹: ۹۵/۳.
۲۲. مثلاً نک. سعادت، ۱۳۳۷: ۱۳؛ بهروزی، ۱۳۵۶: ۶۷؛ امداد، ۱۳۸۵: ۲۵۳.

۱۵. حق‌شناس، ۱۳۷۷: ۴۹-۵۳. محتوای این مقاله در کتاب بانیان سعادت نیز باز نشر شده است (نک. حق‌شناس، ۱۳۸۶: ۵۲-۵۵).

۱۶. سعادت، ۱۴۰۲: بیست و چهار.
۱۷. همو، ۱۳۳۷: ۲۴؛ امداد، ۱۳۸۵: ۲۵۴.
۱۸. سعادت، ۱۳۹۰: پنجاه، ۴۵، ۴۷. در مقدمه کتاب تاریخ بوشهر به نگارش این کتاب در شیراز اشاره شده است (نک. همان: پنجاه).

دفتر خطی اول تاریخ خلیج فارس نیز نام مؤلف با اضافهٔ کازرونی درج شده است. به نظر می‌رسد خطاب کازرونی به محمدحسین سعادت در تصحیح کتاب‌های تاریخ بوشهر و تاریخ خلیج فارس (بنادر و جزایر ایران) به اتکای همین نکات و مستندات باشد.

اصل و نسب محمدحسین سعادت به شبانکاره می‌رسد. شبانکاره یکی از نواحی دشتستان بوشهر است. ظاهراً جد بزرگ او، شیخ عبدالعلی شبانکاره‌ای، از این ناحیه به بوشهر نقل مکان کرده و از این پس بوشهر موطن این خاندان شده است.^{۲۳} از شیخ عبدالعلی و فرزندش، شیخ عبدالکریم، معمولاً با نسبت شبانکاره‌ای یاد می‌شود. از همین رو، سدیدالسلطنه مؤلف تاریخ خلیج فارس را «شیخ محمدحسین شبانکاره‌ای» می‌خواند.^{۲۴} صاحب دانشمندان و سخن‌سرایان فارس نیز او و برادرش را خطاب بوشهری داده است.^{۲۵}

همان‌طور که پیش‌تر گذشت، محمدحسین سعادت در نجف متولد شد. بیش‌تر دوران تحصیلش نیز در نجف و شیراز و تهران گذشت. او در تمام این دوران، حتی سال‌های تدریس در مدرسهٔ سعادت بوشهر (۱۳۱۷-۱۳۳۳ق)، با نام «محمدحسین» یا «شیخ محمدحسین» شناخته می‌شد. در صورت جلسات هفتگی این مدرسه، حتی یک بار نیز نام او با نسبت کازرونی قید نشده است.^{۲۶} به نظر می‌رسد شهرت «سعادت» پس از اقامت او در شیراز سر زبان افتاده باشد. علت این شهرت مدیریت مدرسهٔ سعادت بود. خود او نیز این انتساب را می‌پسندید و از این پس جز «سعادت» قیدی به نام خود نبست. نام خاندانش نیز با همین شهرت ثبت شد. در اسناد هویتی منتسبین او، حتی سنگ قبرهای ایشان در بقعهٔ شاه داعی الی الله شیراز، نیز نسبتی جز «سعادت» نیامده است. بر قبر خود او نیز نام «محمدحسین سعادت»

۲۳. رکن‌زادهٔ آدمیت، ۱۳۳۹: ۹۵/۳. بنا بر روایتی، این خاندان پیش از شبانکاره در روستاهای چم‌شهاب و محمدصالحی ساکن بودند. این روستاها به فاصلهٔ اندکی از شمال غربی شبانکاره قرار گرفته است. از آقای محمدباقر سعادت برای این آگاهی و در اختیار نهادن شجره‌نامهٔ خاندان سعادت سپاس‌گزارم.

۲۴. سدیدالسلطنه مینابی بندرعباسی، ۱۴۰۰: ۶۸۴.

۲۵. رکن‌زادهٔ آدمیت، ۱۳۳۹: ۹۸، ۹۵/۳.

۲۶. نک. مشایخی، ۱۳۹۴: ۲۵-۲۳۳.

است و بس؛ وقس علی هذا. وانگهی، او خود را در مقدمهٔ تاریخ خلیج فارس معرّفی کرده است: «محمدحسین ابن شیخ محمدعلی، المعروف بسعدت».

منابع

- امداد، حسن (۱۳۸۵). تاریخ آموزش و پرورش در فارس (از عهد باستان تا دورهٔ معاصر). شیراز: نوید شیراز.
- بهروزی، علی‌نقی (۱۳۵۶). تاریخچهٔ کتابخانه‌ها و مطبوعات و چاپخانه‌های فارس. شیراز: انجمن کتابخانه‌های عمومی.
- حق‌شناس، علی (۱۳۷۷). «شیخ محمدحسین سعادت». مدرسهٔ سعادت بوشهر از چند زاویه (مجموعهٔ مقالات). بوشهر: مرکز بوشهرشناسی.
- _____ (۱۳۸۶). بنیان سعادت: احوال و اندیشهٔ بنیان مدرسهٔ سعادت بوشهر. بوشهر: شروع.
- حکمت، علی اصغر (۱۳۴۱). «وقف کتابخانهٔ شخصی». مجلهٔ دانشکدهٔ ادبیات دانشگاه تهران، ۴/۹: ۱۲۲-۱۲۳.
- _____ (۱۳۷۹). ره‌آورد حکمت. ج ۱. به‌کوشش محمد دبیرسیاقی. تهران: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی.
- دانش‌پژوه، محمدتقی (۱۳۴۱). فهرست نسخه‌های خطی دانشکدهٔ ادبیات دانشگاه تهران (مجموعهٔ وقفی علی اصغر حکمت). تهران: دانشگاه تهران.
- دشتی، احمد (۱۳۹۶). نگاهی به تاریخچهٔ مدرسهٔ سعادت بوشهر. قم: سبط‌النبی.
- رکن‌زادهٔ آدمیت، محمدحسین (۱۳۳۹). دانشمندان و سخن‌سرایان فارس. ج ۳. تهران: کتاب‌فروشی اسلامیه.
- سدیدالسلطنه مینابی بندرعباسی (۱۴۰۰). سفرنامهٔ سدیدالسلطنه (التدقیق فی سیر الطریق و دیگر یادداشت‌های روزانه). تصحیح و تحشیهٔ احمد اقتداری. تهران: بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار.
- سعادت، عبدالکریم (۱۳۳۷). «مختصری از تاریخچهٔ مدرسهٔ سعادت بوشهر (از سال ۱۳۱۷ تا سال ۱۳۳۴ قمری)». سالنامهٔ فرهنگ بنادر جنوب (بندر بوشهر). بوشهر: ادارهٔ فرهنگ بوشهر و بنادر جنوب.
- سعادت، محمدحسین. تاریخ خلیج فارس (نسخهٔ خطی). تهران: کتابخانهٔ مرکزی دانشگاه تهران. ش ۹۵ (حکمت).
- سعادت کازرونی، محمدحسین (۱۳۹۰). تاریخ بوشهر.

- تصحیح و تحقیق عبدالرسول خیراندیش و عمادالدین شیخ‌الحکمایی. تهران: میراث مکتوب.
- _____ (۱۴۰۲). تاریخ خلیج فارس (بنادر و جزایر ایران). تصحیح و پژوهش عبدالرسول خیراندیش و عمادالدین شیخ‌الحکمایی. تهران: میراث مکتوب.
- _____ روزنامهٔ شفق سرخ (۱۳۴۱ق). ش ۱۲۷.
- _____ مشایخی، عبدالکریم (۱۳۷۷). مدرسهٔ سعادت بوشهر از چند زاویه (مجموعهٔ مقالات). بوشهر: مرکز بوشهرشناسی.
- _____ (۱۳۹۴). صورت جلسات مدرسهٔ سعادت مظفری بوشهر (۱۳۲۴-۱۳۳۵ق). تهران: صفحهٔ سفید.

Table of Contents

Editorial

“The Legacy of the Iranian World”: Fourth Journal of The Written Heritage Research Institute 3-4

Articles

The Firman for the Supervision of Abu Ishaqqiyya’s Shrine in the Musalla of Shiraz: An Islamic Scriptorium in the 9th Hijri Century / Emadoddin SILEYKHOLHOKAMAEE 5-7

The Chapter on Alfaḍ-i Kufr (Heretical Utterances) from *Jawahir al-Fiqh* (Jewels of Fiqh) by Muhammad ibn Manṣūr al-Bukhari (Second Half of the 6th Hijri Century(?) / HamidReza (Babak) SALMANI 8-32

A Section on Alfaḍ-i Kufr (Heretical Utterances) from *Al-Walad al-Shafiq wa-l-Hāfid al-Khalīq* (The Tender-Hearted Son and the Gentle Grandson), Including an Examination of the Treatise on 310 Heretical Utterances Edited by Rasoul Jafariyan / Saeed LAYAN 33-46

A Fresh Look at the word *Sāmān* in a Hemistich of *Shahname* / Reza GHAFOURI 47-51

A Copy of the Qaṣīdat al-burda Ascribed to the Famous Calligrapher Yāqūt al-Musta’ṣimī / Raphaella VELLU; Translated by AmirHossein DAVOUDVANDI 52-58

Noah’s Lost Son in the Qur’an / Gabriel Said REYNOLDS; Translated by Nasim HASSANI 59-70

Was the *Safarnāme* (Travelogue) Written by Nāṣir-i Khusraw? / MohammadReza TAVAKKOLI SABERI 71-81

Rubāʿiyyāt of Kāfi-i Zafar-i Hamedānī and Qutb al-Dīn-i Atiqī-i Aharī in the Anthology of the University of Istanbul / Ali KAMELI 82-84

Reviews and Critiques

In Memory and as a Memento of the Mystic Iranologist, Leonard Louison / Majdoddin KEYVANI 85-88

An Examination of the “*Sultan Fatih’in Şahsi Kütüplüğü*” *Yazma Eser Sergisi Kataloğu* (The Personal library of Sultan Fatih; Catalogue of Manuscript Exhibition) / Ali SAFARI AQ-QALEHI 89-96

Sa’adat-i Ahl-i Fārs (Prosperity of the People of Fārs): On the Attribution of the Author of *Tarikh-i Khaliq-i Fārs* (A History of the Persian Gulf) to the City of Kazerun / MohammadSadegh MIRZAABOLGHASEMI 97-101

Essays on Research

What Does an Etymologist Do? (14) / Seyyed AhmadReza QAEMMAQAMI 102-109

Introducing Codicologists and Textual Scholars (8)

A Benevolent Author: An Exploration of Muhammad Gulbun’s Life and Works / Mehdi BETIKTAL 110-118

Iran in Ottoman Texts and Sources (27)

Life and Works of Sari Abdullah Efendi / Nasrollah SALEHI 119-125